

**СЎЗ САНЪАТИ
ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ**
5 - MAXCUC CON

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСКУССТВО СЛОВА**
СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК - 5

**INTERNATIONAL JOURNAL
OF WORD ART**
SPECIAL ISSUE - 5

**СЎЗ САЊАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART**

№SI-5 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-SI-5>

**Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:**

Усмонов Шамсиддин
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
Фаргона минтақавий филиали директори, профессор

**Сўз санъати халқаро журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
International Editorial Board of the Journal of Word art
Международный редакционный совет журнала Искусство слова**

Утаганов Равшан
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
Фаргона минтақавий филиали
“Театр санъати” кафедраси мудири

Акбаров Тошпўлат
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти,
Фаргона минтақавий филиали доценти

Ахмедов Рафик
“Фидокорона хизматлари учун” ордени,
“Шухрат” медали соҳиби

Хурсаной Умарова
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист

Пўлатов Джурахон
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист

Абдурахимов Ахмад
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси

Юлдашев Карм
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби

Хатамова Ёркиной
Ўзбекистон халқ артисти

Раҳматуллаева Шафоатхон
Ўзбекистон халқ артисти,
“Фидокорона хизматлари учун” ордени соҳиби

PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзохмидов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot shoxlar Tashkent,
улица Амира Темура пр.1, б.204-2
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Tel: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

Адабиётшунослик

1. Tagaeva Sayyora Ulashevna SHE'RIYATDA ONA VASFI (NEMIS VA O'ZBEK SHOIRLARI SHE'RLARI MISOLIDA).....	6
2. Раҳмонова Хуршида Халиловна КИССА ЖАНРИДА РАМЗИЙ-ФАЛСАФИЙ КАТЛАМ ТАБИАТИ (Хуршида Дўстмухаммаднинг "Ҳижроним мингдир меннинг" киссаси мисолда).....	11
3. Назарова Дилдора Илхомовна ЖАМОЛ КАМОЛ МУХАММАСЛАРДА УСЛУБ ВА ТАСВИР.....	19
4. Тўмарис Бутунбаева АЪЗАМ ЎКТАМ ВА МИНҲОЖИДДИН МИРЗО ШЕЪРИЯТИДАГИ ЎХШАТИШЛАР.....	25
5. Қомиллова Шахноза Турабудиновна ХИТОЙЛИК ДАРМАТУРГ СЯ ЯНИНГ "ШАНХАЙ ТОМЛАРИ ОСТИДА" ДРАМАСИДА ДАВР МАНЗАРИСИ.....	29
6. Эшанова Зилола Қўчқаровна АЛИШЕР НАВОЙИ ЎЖОДИДАГИ МУНОЖОТ-ҒАЗАЛЛАР ПОЭТИКАСИ.....	35
7. Муҳиддинов Муслихиддин Қутбиддинович НАВОЙИ АСАРЛАРИДАГИ АҲЛОҚИЙ МАСАЛАЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ.....	41
8. Джалилова Зарингор Баҳодировна ИНГЛИЗ ШЕЪРИЯТИДА ИНСОН СИФАТЛАРИНИНГ ГУЛЛАР ТИМСОЛИДА ИФОДАЛАНИШИ.....	48
9. Қайюмов Нодир Найимович РУДАКИЙ ВА БАШШОР МАРҒАЗИЙ ПОЭЗИЯСИДА ТАШХИС САЊАТИНИНГ ТИПОЛОГИК ХУСУСИЯТАРИ.....	54
10. Жаксымова Урфия Жумабаевна «ЖАҲОНША» ДОСТОНИДА ИЛМ ЎРГАНИШ ФАЗИЛАТИНИНГ АКС ЭТИШИ.....	59
Лингводидактика	
11. Спрожиддин Хўжакулов XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ ВА XX АСР БОШЛАРИДА МУСАДДАС ЖАНРИ ВА УНИНГ ЭВРИЛИШ ТАМОЙИЛЛАРИ.....	64
12. Surmanov Sardor, Ametova Oyshajon IMPROVING LEARNERS READING SKILL WITH THE USE OF GRADED READERS.....	70
13. Xaitbayeva Nazokat Adilbek qizi TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLINGVISTIK YONDASHUV.....	74
14. Noila Mustafоеva Ishnazarovna YURIST TALABALARGA RASMIY HUIJATLAR BILAN ISHLASHDA YOZUV KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH TAJRIBALARINI O'RGANISH.....	80
15. Zaure Kertaeva Saparaliqizi DEVELOPING STUDENTS INTERACTIONAL COMPETENCE IN ENGLISH CLASSROOMS.....	84

СЎЗ САЊАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Джалилова Зарнигор Баходировна
Бухоро давлат университети,
Инглиз адабиёти кафедраси ўқитувчиси

ИНГЛИЗ ШЕЪРИЯТИДА ИНСОН СИФАТЛАРИНИНГ ГУЛЛАР ТИМСОЛИДА ИФОДАЛАНИШИ

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-SI-5-8>

АННОТАЦИЯ

Шеърят дунёсида турфа ўсимликлар билан бир каторда гуллар инсон фазилатлари, таъки қиёфаси ва унинг табиатини тавсифлаш учун кенг қўлланилади. Ушбу иш инглиз шеърятда инсон сифатларининг гуллар воситасида ифодаланишига бағишланган. Мақолада Франсис Томпсон, Уильям Эрнест Хинли, А.Э.Хаусман, Оскар Уайлд ва Фина Маклеод каби XIX-XX аср инглиз адабиёти намойندаларининг шеърлари таҳлил қилинган. Шарҳлардан олинган мулоҳазада гул ва ўсимликлар номи аксар ҳолларда аёлларнинг гўзаллиги, ошқнинг маъшуқасига бўлган ҳиссиётларини ифодаловчи сатрларда ҳамда ёш болаларни тавсифловчи ва ўтганларни хотирловчи байтларда қўлланилишини кўрсатади.

Таянч сўзлар: фитоним, образ, гул, рамз

Джалилова Зарнигор Баходировна
Бухарский государственный университет,
учитель кафедры Английской литературы

ВЫРАЖЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ЦВЕТАМИ В АНГЛИЙСКОЙ ПОЭЗИИ

АННОТАЦИЯ

В мире стихов растения наряду с цветами широко используются для характеристики человеческих качеств, внешнего вида и человеческой натуры. Данная статья посвящена анализу стихотворений, в которых цветы используются для описания человеческих качеств. В статье анализируются стихи представителей английской литературы XIX-XX веков, таких как Франсис Томпсон, Фина Маклауд, Оскар Уайльд, А.Э. Хаусман, Уильям Эрнест Хинли. Анализ стихотворений показывает, что названия цветов и растений часто используются в строках, выражающих красоту женщины, чувства любовника к своей любовнице, а также в стихах, описывающих маленьких детей и воспевающих память людей, у которых есть скончался.

Ключевые слова: фитоним, образ, цветок, символ.

Zarnigor Bakhodirovna Djallilova
Teacher of English literature department,
Bukhara State University

EXPRESSING HUMAN FEATURES BY FLOWERS IN ENGLISH POETRY

ANNOTATION

In the world of poems, plants along with flowers are widely used to characterize human qualities, physical appearance and human nature. Current paper is devoted to the analysis of poems where flowers are used to describe human features. The article analyses the poems of the XIX-XXth century English literature representatives such as Francis Thompson, Fiona Macleod, Oscar Wilde, A.E. Housman, William Ernest Henley. Analysis of the poems show that the names of flowers and plants are often used in lines expressing the beauty of women, the feelings of the lover to his mistress, as well as in the verses describing young children and glorifying the memory of the people who have passed away.

Key words: plithonym, image, flower, symbol

Кирини

Бадний иждла образ яратиш, фикрини поэтик кўринишда ифдалаш учун хизмат килган фитонимлар фитопозитонимлар даражасига кўтарилади. Фитонимлар сингари фитопозитонимларда ҳам халқнинг дехқончилик, боғдорчилик, сабзавотчилик, поливчилик, гулчилик сингари маданиятининг лисоний бадний ифодаси юзага чиқади.

Шеърятда фитонимлар, жумладан, гул ёки ўсимликлар номи кўчама маънода шахс сифатини ифдалаб келиши кўп кузатиладиган анъанавий поэтик ходисалардан биридир. Айтайлик бадний образни яратиш ёки тасвирлаш учун гул турлари номларидан фойдаланишда унинг маъносини инсонга кўчириш, албатта, гул ва шахс орасидаги маълум ўхшашликларга асосланади. Бундай киёслашлар эса кўпроқ шеърятда маъшуканинг ташқи гўзаллигини тасвирлашда қўлланилади.

Асосий қисм

Гулларнинг рамзий образ сифатида шеърятга кириб келиши қадимги одамларнинг эътиқодлари, илк тасаввур-тушунчалари, тотемистик қарашлари билан боғлиқ [6,573; 2,77; 3,139-181].

Шеърларда гул тимсоли баъзан умумий, баъзан конкрет номда ифдаланиб келади. Жумладан, Франсис Томпсоннинг "Daisy" – "Момакаймук" шеъри бу жиҳатдан фикримизга далил бўла олади:

She listened with big-lipped surprise,
Breast-deep 'mid flower and spine:
Her skin was like a grape whose veins
Run snow instead of wine [9,35].

Ушбу мисраларда шоир ёшлигида кўнгил кўйган севгилиси ҳақида сўз юритмоқда. У кенг яшил яйловда бирга чолиб ўйнаб, болаларча бегуборлик билан суҳбатлар қилган севгилисини эслар экан, уни ўша гўзал табиат кўйида барқ уриб яшнаган гулларга ўхшатади. Хусусан, кизининг энди кўтарилиб келаётган кўкракларини гуллашга бош кўтарган момакаймук гулига менгайди. Унинг юз териси эса узум донасидек таранг эканлигига, томизларидан оқаётган қонни винодек қизиллигини оппоқ қордек бадани яширишга ожизлигини таъкидлайди. Бу билан у севгилисининг ниҳоятда оппоқ, чиройли, жозибадор, соғлом эканлигини билдирмоқчи бўлади. Умуман айтганда, хотин-қизларнинг гўзал ва ёқимли чехрасини, момик ва оппоқ бадан тузилишининг бўлиқлигини момакаймук гули воситасида тасвирлаш жаҳон шоирлари иждоида ўзига хос анъана тусини олган. Кейинги мисраларда шоир яна ўз фикрини давом эттириб, шундай дейди:

Oh, there were flowers in Storrington
On the turf and on the spray;
But the sweetest flower on Sussex hills
Was the Daisy – flower that day! [9,35]

Шоир ёшликдаги мухаббат туйғуларини хотирлар экан, ўшанда Сторрингтонда очилиб ётган кўшлаб гулларни, лекин улар орасида Сассекс тепалигидаги энг ёқимли гул – момакаймोक бўлганлигини эслайдди.

Аслида daisy – инглиз тилида фитоним сифатида гулнинг бир тури бўлган момакаймокни атаб келса-да, худди бошқа тилларда, жумладан, ўзбек тилида ҳам гул номларининг киши номи тарзида антропоним бўлиб келиши кузатилади. Айнан бунинг далилини юқоридаги банднинг сўнгги мисрасида антропоним сифатида келтирилган Daisy исми мисолида кузатиш мумкин. Бу исм, асосан, кизларга инебатан қўлланади. У эски инглиз тилидаги day's – куннинг, eye – кўзи сўзлари бирикувидан ҳосил бўлган [10]. Бундай ном олишига унинг эрта тонгла куёш чиқишига қараб очилиб, кеч шомда куёш ботиши билан юмиллиши сабабдир.

Момакаймок – сарик тўпгулш, шамолда учиб кетадиган тўзғок уруғли ўт; кокиўт. У кўчма маънода юз, бадан тузилиши бўлиқ ва ёқимли кўринишга эга бўлган аёлларга инебатан ишлатилади [7,713].

The fairest things have fleetest end,
Their scent survives their close;
But the rose's scent is bitterness
To him that loved the rose.

Ушбу мисраларда яна бир гул – атиргул номи бир неча бор такрорланган. Атиргул ҳам дунё микёсида бадний ижодда энг кўп қўлланадиган гул фитопоэтонимларидан биридир. Атиргул раънодошлар туркумининг хушманзара ўсимлик сифатида экиладиган бир қанча турининг умумий номи [7,136] бўлиб, шеърятда кўчма маънода кўпинча гўзал кизлар ва ёш болалар образини рамзий-тимсолий ифодадашда кенг қўлланиши кузатилади. Бунга жаҳон шоирлари ижодидан ёрқин далиллар келтириш мумкин. Жумладан, инглиз шеърятдаги Уильям Эрнест Хиллнинг "A Bowl of Roses" шеърдан олинган қуйидаги мисралар ҳам фикримизга далил бўла олади:

It was a bowl of roses:
There in the light they lay,
Languishing, glorying, glowing
Their life away.
And the soul of them rose like a presence,
Into me crept and grew,
And filled me with something – some one –
O, was it you?[9,22]

Атиргулни севиш учун унинг тикони захридан ҳамда ўткир ифори таъсиридан чўчмаслик лозим. Шунинг учун атиргул воситасида кўпинча сеvgи, маъшуқа тимсолий бадний ифода этилар экан, бевосита ошқик мухаббат азобларини енгиллашга қорланади.

А.Э.Хаусманнинг қуйида келтирилган "With Rue My Heart is Laden" ("Қалбимдаги афсуслар") шеърда лаби атиргулни эслатадиган гўзал кизлар таърифланган:

With rue my heart is laden
For golden friends I had,
For many a **rose-lipt** maiden,
And many a lightfoot lad.
By brooks too broad for leaping
The lightfoot boys are laid;
The **rose-lipt** girls are sleeping
In fields where roses fade [9,39].

Қуйидаги мисраларда эса шоир Оскар Уайлд "Requiescat" номли шеърда вафот этган яқин аёлини нилуфар гулига киёслаган. **Нилуфар** – йирик баргли, чиройли катта-катта гулли, сувда ўсадиган кўп йиллик ўсимлик. У халқимиз орасида хотин-кизларнинг исми сифатида ҳам учрайди [7,37]. Эътиборлиси шундаки, бундай исм инглиз халқи орасида ҳам мавжуд. Lily – нилуфар гули номи билан боғлиқ антропоним сифатида кузатилади.

Tread lightly, she is near
Under the snow,
Speak gently, she can hear
The daisies grow.
All her bright golden hair
Tarnished with rust,
She that was young and fair
Fallen to dust.
Lily – like, white as snow,
She hardly knew
She was a woman, so
Sweetly she grew [9,42].

Шеърпятада вафот этган инсонни гулга менгзаш ҳодисаси азалий поэтик анъаналардан бири бўлиб, унинг тарихий илдизлари қадимий анимистик ҳамда тотемистик қарашларга бориб тақалади. Хусусан, жаҳон халқлари фольклорида мавжуд йўқлов қўшиқларида бу анъана ёрқин кузатилади. Агар келтирилган шеърнинг мазмунига эътибор қаратсак, унда ҳам бевақт вафот этган аёл хотираси ёдга олинган. Шоирнинг унга нисбатан самимий муҳаббат, ҳурмати, соғинчи мадҳ қилиниб, ширин хотираси эъзозланган. Шоир аёл инъератига келгандарни у этган қор остидаги тупроқни қаттиқ босмасликка, оҳиста қадам ташлашга, бадавд овозда эмас, секин ва мулоҳим гапиришга, шу орқали мархума руҳини безовта қилмасликка, абадий уйқусини бузмасликка ундайди. Чунки унинг ҳали ҳам ўз яқинида эканлигига, ҳаммасини кўриб турганлигига, айтилаётган ҳар бир гапни эшита олишига ишонади. Фақатгина унинг бир вақтлардагидай тилларанг тусдаги гўзал сочли аёл кўринишида эмас, момақаймоқ гули шаклида намоён бўлиб турганини айтади. Шеърдаги мисралар унинг баҳор яқинлашаётганда ёзилганини кўрсатади.

Қизғи шундаки, Марказий Осиё ва Эрон халқлари, жумладан, ўзбеклар орасида Наврўз олдида қабр бошига чиқиб, ўтганларни хотирлаш удуми ҳалигача сақланиб келмоқда[4,31:8,30-33]. Шу жараёнда қуйланадиган махсус йўқловлар ҳам яратилган. Уларда кўпинча табиатда юз бераётган гўзал ўзгаришлар, қор-атрофнинг турфа гулларга бурканиб бораётганини ўтганларнинг кўролмаётганлигига ачинаш бадний ифода қилинган. Ўзбек халқи орасида лола ва лолакизғалдоқ ўтган эски йилда ўлган мархумларнинг қонидан униб чиқади деган тасаввурларни бадний ифодалантирган афсоналар ҳам бор[4,42]. Афсоналарга кўра, ер ўлганларнинг қонини ўзига сўриб олиб, кейин уларни баҳор гулларида берармиш [8,32].

Шу тахшлар билан юқоридаги шеър мазмуни тахлиш ўзаро боғлаб мушоҳада қилинса, унда ҳам айнан мархуманинг гулга киёслантирилаётгани бежиз эмаслиги аниқлашади.

Ўзбек халқи орасида ҳалигача ёш вафот этганлар ҳақида “Ўн гулдан бир гули очилмай сўлган” ибораси ишлатилади. Аёли вафот этган эркаклар хотинига “вой, гулим” дея овоз солиб, қуйидаги қабр йиғи қўшиқларини қуйлашади:

Куймасин ҳеч қимнинг ҳаргиз қулба бирлан хонаси,
Сарғаймасин, вой алам-е, ҳаргиз гулдай танаси [1,75].

Тирик ва соғлом инсоннинг танаси қизғиш тусда бўлса, мархумлар сарик тусда бўлади. Юқоридаги мисраларда шу табиий ҳолатга ўзига хос ишора мужассам. Шунинг учун “гулдай тана” ҳамиша мадҳ қилинади.

Қабр инъератига борганлар гул олиб бориб қўйиши одати деярли барча халқларда ҳозиргача сақланиб келмоқда.

А.Э.Хаусманнинг “To an Athlete Dying Young”, яъни эрта вафот этган спортчи-атлетга бағишланган шеърда шундай мисралар келтирилган:

Smart lad, to slip betimes away
From fields where glory does not stay,
And early though the laurel grows

It withers quicker than the rose[9,38].

Лавр – бу дафна дарахтининг япроғи. Дафна, аввало, юнон мифологиясидаги дарё маъбудининг қизи номини англатади. Яна бир томондан эса лаврдошларга мансуб дарахт номидир. Дафна Ўрта Ер денгизи худудида ўсади. Кўринишига кўра кичик, сербарг, хушбўй, доимо яшил тусда бўлади. Қадимда Греция пойтахти Афинада ўтказилган спорт мусобақалари, олимпиадаларда ғолибларнинг бошига шу дарахтнинг барглари ва новдаларидан шухрат, ғалаба белгиси ёки олий мукофот сифатида ғолиб кишининг бўйнига остиладиган ёки бошига кийдириладиган гулчамбар ясалган. Шoir мана шу қадимий одатни ёлга олиб, дафнанинг атиргулдан кўра тезроқ сўлишини айтади ва пойгада ғолиб бўлган атлет ҳаётини унга қиёслайди:

And round that early-laurelled head
Will flock to gaze the strengthless dead,
And find unwithered on its curls
The garland briefer than a girl's[9,35].

Шoir дафна гулчамбарли бошга ўлим эрта соя солганидан куйинмокда.

Инглиз шеъриятида ҳам кўпинча бола образи гулга қиёсланади. Масалан, Фирона Маклеоднинг "The Vision" шеърисида шундай мисралар келтирилган:

In a fair place
Of whin and grass,
I heard feet pass
Where no one was.
I saw a face
Bloom like a flower –
Nay, as the rainbow – shower
Of a tempestuous hour.
It was not man, or woman;
It was not human;
But, beautiful and wild,
Terribly undefiled,
I knew an unborn child [9,27].

Мисралар мазмунига кўра, шoir бир гулдек очилган юзни кўрдим, лекин у на эр, на аёл, балки гумона бир мурғак жон, дея хали туғилмаган чакалок тасвирини келтиришига уринмокда.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, умумжаҳон шеъриятида бўлгани каби инглиз шoirлари ижодида ҳам инсон сифатларини гуллар тимсоли орқали ифодалаш ўзига хос анъана тусини олган. Бу кўпроқ ошиқнинг ўз маъшукасига дил изҳорларини ифодаловчи мисраларда, ёш болаларни тавсифловчи сатрларда, ўтганларни хотирлашга бағишланган байтларда ёрқин кузатилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Бўзлардан учган газал-ай. Ўзбек халқ йиғилари ва йўқловлари. – Бухоро, 2004.
2. Зеленин Д. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов. – М.-Л., 1937.
3. Кармышева Б.Х. Архаическая символика в погребально-поминальной обрядности узбеков Ферганы. // Древние обряды верования и культы народов Средней Азии. – М.: Наука, 1986.
4. Наврўз йўқлови // Наврўз (Наврўз билан боғлиқ қўшиқлар, афсоналар, одатлар ва примлар). Тузувчилар: Т.Мирзаев ва М.Жўраев. – Т.: Фан, 1992.
5. Пешерева Е.М. Праздник тюльпана (лола) в сел. Исфара Кокандского уезда. // Сб. «В.В.Бартольд». – Т., 1927.
6. Тайлор Э. Первобытная культура. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с

7. Ўзбек тилининг туюқли дугали. Беш жиллик. Учинчи жилд. Н – Тартибин. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007.
8. Ўраева Д. Ўзбек мотам маросими фольклори. – Т.: Фан, 2004.
9. Untermeyer L. Modern British Poetry. – N.Y.: The Quinn & Boden company, 1920.
10. <https://www.etymonline.com/word/daisy>